

RUHÁZKODÁS, VISELET

Írta: T. KNOTIK MÁRTA—U. VARGA MARIANNA

A szegedi tájon Tápé őrizte meg legtovább a hagyományos viseletet. Öltözködési kultúrája beleillik az Alföld viseletének általános fejlődésrendjébe.

Fél Edit, Hofer Tamás, Csilléry Klára: „A magyar népművészet” c. könyvükben írják:¹

„...Az Alföld a népművészet kibontakozásában is előtte járt az ország számos vidékének. Ugyanakkor korán bekövetkezett itt a népművészet visszavonulása a táji vonásokat elmosó polgári ízlés elől. Mintegy kettévált és két különböző útra tért a tárgyi világ alakulása. Az öltözködés és a lakásberendezés abban az időszakban, mikor a környező tájakon a színes parasztstílusok még csak virágozni kezdtek, itt már városias-polgárius formába fordult.”

„...A vászoning és gatya — alsó- és felsőruha szerepében — nagymúltú az alföldi és az egész magyar férfiviseletben. Viselésük helyenként fennmaradt egészen a második világháborúig.

Az alföldi férfiak három jeles felsőruhadarabja: a suba, a ködmön és a szűr, formáját évszázadok során megtartotta és jobbára csak díszeit változtatta. Rendesen mesteremberek, szűcsök és szűrszabók készítették, bár az egyszerű bőrruhák készítéséhez értettek a páztorok is.”

Az Alföld nagyobb mezővárosaiban, mint Kecskeméten, Szegeden, Hódmezővásárhelyen, Orosházán,² a lányok, asszonyok öltözködése sokban behódolt a korabeli polgári divatnak már a múlt század közepén, ugyanakkor őrizte paraszti hagyományait is.

Az Alföld számos vidékén akadnak még sok szoknyát viselő községek is, — írja Fél Edit: „Az alföldi viseletek közé soroljuk a matyót is, bár merőben eltér a szabadalmas mezővárosokétól. Ismert formáját a múlt század utolsó negyedében nyerte el; ekkor vált a legcifrább magyar népviseletté.”³

A Duna-Tisza közének legjellegzetesebb szigete Kalocsa és környéke. Ennek a vidéknek népművészete-népviselete újabb keletű.⁴ Az Alföld déli részén, Csongrád megyéből Apátfalva szerényebb és Szeged közelében Tápé kissé hívalkodó viselete a legismertebb.

Kovács János „Szeged és népe” c. könyvében⁵ foglalkozik részletesen a Szeged-felsővárosi, alsóvárosi, tanyai nép életével és viseletével is. Igen értékesek számunkra leírásai, fényképbrázolásai. Sok hasonlóságot vélünk felfedezni az alsóvárosi, a tanyai és a tápai viselet ízlés- és formavilágában.

Bálint Sándor több munkájában foglalkozik Szeged és Tápé hagyományos viseletével.⁶ A szegedi viselet történetét levéltári adatok segítségével a XVIII. század elejéig tudjuk kö-

¹ Fél Edit—Hofer Tamás—Csilléry Klára: A magyar népművészet. Corvina, 1969. 53—67.

² Fél Edit—Varga Marianna: Orosháza népviselete. Orosháza néprajza. Szerk.: Nagy Gyula Orosháza, 1965. 428—460.

³ Fél Edit: Népviseletek. Bp. 1962. 21.

⁴ Fél Edit: i. m. 3. Pécsiné Ács Sarolta: Kalocsa népművészete. Kalocsa, 1970.

⁵ Kovács János: Szeged és népe. Szeged, 1901. 208—236.

⁶ Bálint Sándor: A szegedi nép Bp., 1968. 83—113. uő.: Tápé. Falutörténet és népelet. Tápé, 1965. 29—30. Uő.: Szeged népviselete. Kézirat. A továbbiakban nem jelöljük külön hivatkozási számmal a felhasznált részeket, csak idézőjelbe tesszük a szó szerinti átvételeket.

vetni. Fejlődése, változása a polgári divattal függött össze. A polgári viseletet a századfordulón Szegeden először a felsővárosiak veszik át. Az alsóvárosiak csak az első világháború után hagyják el paraszti öltözetüket. Őket követik a tanyaiai is. A tápaiak ruházata főképpen a tanyaiakéhoz és az alsóvárosiakéhoz hasonlít, — bár az övéktől is különbözik. Viseletüket a családi fényképek mellett *Nyilassy Sándor* (1873—1934) festményei őrzik legtovább, aki híven festette le a századfordulótól a 30-as évekig a tápai lányokat — legényeket.⁷

Tápé színpadra feldíszített viseletét az 1930-as évektől a „Gyöngyös Bokréta”⁸ tápai csoportja tette ismertté. A „Bokrétások Lapja” rendszeresen hírt ad a „Tápei bokréta”-ról. A „Gyöngyös Bokréta” tizedik, jubileumi évfordulójára készített albumban is megtaláljuk a tápai bokrétások fényképét.⁹

Gyűjtőútjaink során a legtöbbet Domonkos Györgyné Pósa Rozália (sz. 1881.) adatközlőtől tanultunk. Kiváló emlékezőtehetségének köszönhetjük, hogy Tápé viseletének történetét — a rendelkezésre álló írásos adatok mellett — mintegy 80—100 évre vezethetjük vissza.

Dolgozatunkban a férfi- és gyermekviseletnek vázlatos bemutatása mellett a női viseletről emlékezünk meg részletesebben. A Tápei Falugyűjteményben a női viselet egyes darabjainak olyan gazdag változataival találkoztunk, hogy lehetővé vált formai bemutatásuk, anyagismertetésük.¹⁰ Özv. Kószó Andrásné Kószó Anna (sz. 1898) szólaltatta meg kiváló tárgyi ismeretével a Tápei Falugyűjtemény textilanyagát. A szakirodalom és gyűjtéseink segítségével így vizsgálatunk kiterjedhetett az ízlés fejlődésére is.

1. Férfiviselet

A mai 80 évesek emlékezete szerint édesapjuk, nagyapjuk — a IX. század derekától napjainkig — még bő gatyában, vászoningben járt. Hogy a XVIII. században vajon volt-e a vászon mellett a gyékénynek is szerepe az öltözködésben, erre napjainkban már a legjobb emlékezetű öregek sem tudnak felelni.

Bálint Sándor írja, hogy „...a bohóskodó tápai legényseregnek széles jókedvében, főleg a lakodalom másnapján, rögtönzött alkalmi viselete volt a gyékényből sebtében font gyékénycsákó, gyékénykabát.”¹¹

A XIX. század második felében az idősebb emberek vállig érő hajukat — mely az avas zsírral való kenéstől elsisakosodott — hátrafésülték. Az 1910-es években az 50 éven felüli férfiak oldalt elválasztott, fül alatt *elvágot*t hajukat úgy fésülték, hogy *pördüljön* a kalap alatt. A fiatalabb férfiak hajviselete követte a városi divatot.

Télen báránybőr *sipkát* hordtak. A posztósüvegre nem emlékeznek és az irodalom sem szól felőle.

A századfordulón a tápai férfiak kalapja magas tetejű *bográcsszélű* vagy másképpen *hatvarrásos*. Az ünneplő kalapok selyemfényű nemezéből készültek, a köznapi csak *posztókalap* volt. A *selyőmkalap*, vagy olcsóbb változata a *félselyőmkalap* az öreg emberek között kicsit szélesebb karimával — mely körül keskeny szalaggal szegett, baloldalon szalagcsokorral díszített — napjainkig ismert. A keskeny karimájú *bográcskalapot* 1910 táján váltotta fel a szélesebb karimás ünneplő kalap (177. 185. kép). Aratáskor szalmakalapot is viseltek, amit Szegeden vásároltak.

⁷ *Nyilassy Sándor*: festményei a Móra Ferenc Múzeumban és a Nemzeti Galéria anyagában.

⁸ *Bokrétások Lapja*, Bp. 1934—1940. Szerkesztő: *Paulinyi Béla*.

⁹ Táncművészeti Archivum, Bp. Táncművészek Szövetsége.

¹⁰ (A Tápei Falugyűjtemény és a Móra Ferenc Múzeum tápei női viseletgyűjteményének teljes közlése. A teljesség kedvéért kiegészítve gyűjtőútjaink során talált egyes tárgyakkal.)

¹¹ *Bálint Sándor*: Tápé. Falutörténet és népelet. Tápé, 1965. 23.

Tápén a férfiak nem köszönnek, hanem *kalapolnak*. „A szegedi táj régimódi parasztjai nem szoktak járni hajadonfővel, kalap nélkül. Egy öreg tápai ember ezt így fogalmazta meg: — Csak az Úr, meg a bolond jár hajadonfővel.”

A kalapnak, mint a férferő és családfői hatalom jelképének, mágikus szerepe van. Karácsony este a gazda kalapját a vacsora idejére az asztalra vagy az alája tett szakajtóra

176. Gazdalegények:
Török Mihály és Lele István ünneplő, szürke posztóruhában, 1894.

helyezi. Ha a lónak fáj a hasa, ilyen kalappal ütögetik meg; tavasszal a költésre szánt tojást ebből a kalapból rakják a fészekbe. Az is tápai szokás, ha az újszülött leánygyermeket először látják meg, kalapot borítanak rá, hogy majd hamarabb menjen férjhez. A mozdulatnak ma már tréfás jellege van.

Egy 1834-ből való Csongrád megyei Rendszabás szerint tilos a ruházatban való bujálkodás, nevezetesen a földig nyúló *ingujj*.

A *bornyúszájú üng* viselését a mai 80 éven felüliek csak hírből ismerték, pedig a múlt század 70-es éveiben még Tápén is hordták. A múlt században Szeged környékén főleg a karikás ostort forgató pásztorok és betyárok viselték. A *bornyúszájú*, vagy lobogós *ingujjra* jellemző, hogy nincs kézelője, tehát ujjra szabadon lobog. Molnár Péterné Kószó Ve-

ronika (sz. 1889.) öregapja (1820—1905) még bornyúszájú inget hordott; zavarta a bő ing-
ujj, ezért az ujjá végét pertlivel kötötte össze.¹²

Míg a házivásznat a XVIII. században Tápén is megszöttek, a XIX. században már
a szegedi piacon is vásárolták, a rumburger vászonnal együtt. A szegedi vásáron a paprika-
piac mellett árulták a vásznasok. A jobb minőségű vászon métere a századfordulón Do-
monkos Györgyné Pósa Rozália (sz. 1881) szerint 26 krajcár volt. Végszámra vették a
vásznat.

A vállfoltos — pálhás ing keskeny gallérja és kézelője madzaggal kötődött. A vállánál
és a nyakánál ráncolták, hogy *bokrosabb* legyen. A madzagot felváltja a gombolás, majd
a kézelő és a gallér formája is fokozatosan megváltozott: a gallér lehajtos, hegyes, vagy
gömbölyített sarkú lett; a kézelő is kétféle: keskeny vagy *visszagyűrös* (kétszeres szélességű).
Az ing eleje szegőzéssel díszített, majd a vállfolt helyére vagy mellé hosszúkás német váll
kerül. (XXXIX. ábra 2.).

A 3—6 szeles gatyá az inghez hasonló anyagból készült. A Tápéi Falugyjteményben
levő 4 szeles *bűgatyá* az 1910-es évekből való. Hossza bokáig érő, 82 cm, bősége 166 cm.
A gatyát két szárát négyzetleges betoldás, az *ülep* kötötte össze. (XL. ábra 1. szabása XL.
ábra 2.) Dereka keskenyenvisszaszegett, amelybe pertlit fűztek. Alja rojtozással szegélyezett.

A bő vászongatyát és inget nyáron hétköznap és ünnepen egyaránt viselték. (178.
kép). Templomba, vasárnap délután kocsmába, táncba is bőgatyában mentek, amely elé
fehér vagy kékfestő kötényt kötöttek. Domonkos Györgynek (sz. 1878) az 1920-as években
7 darab 4-szeles vászongatyája volt. Télen a hitványabbakat posztónadrág alatt viselte.

Az első világháború után már csak a nagyon idős férfiak jártak egészen halálukig vá-
szon ingben-gatyában-kötényben. Halotti ruhájuk az 1930-as évekig hasonló volt a XIX.
századi ünnepelő nyári öltözetükhöz. Domonkosné Pósa Rozália, aki sok halottat öltöztetett,
az öregebb férfiakra kizárólag vászon inget-gatyát adott, lajbiival, összekulcsolt kezükre
kalapat tett.

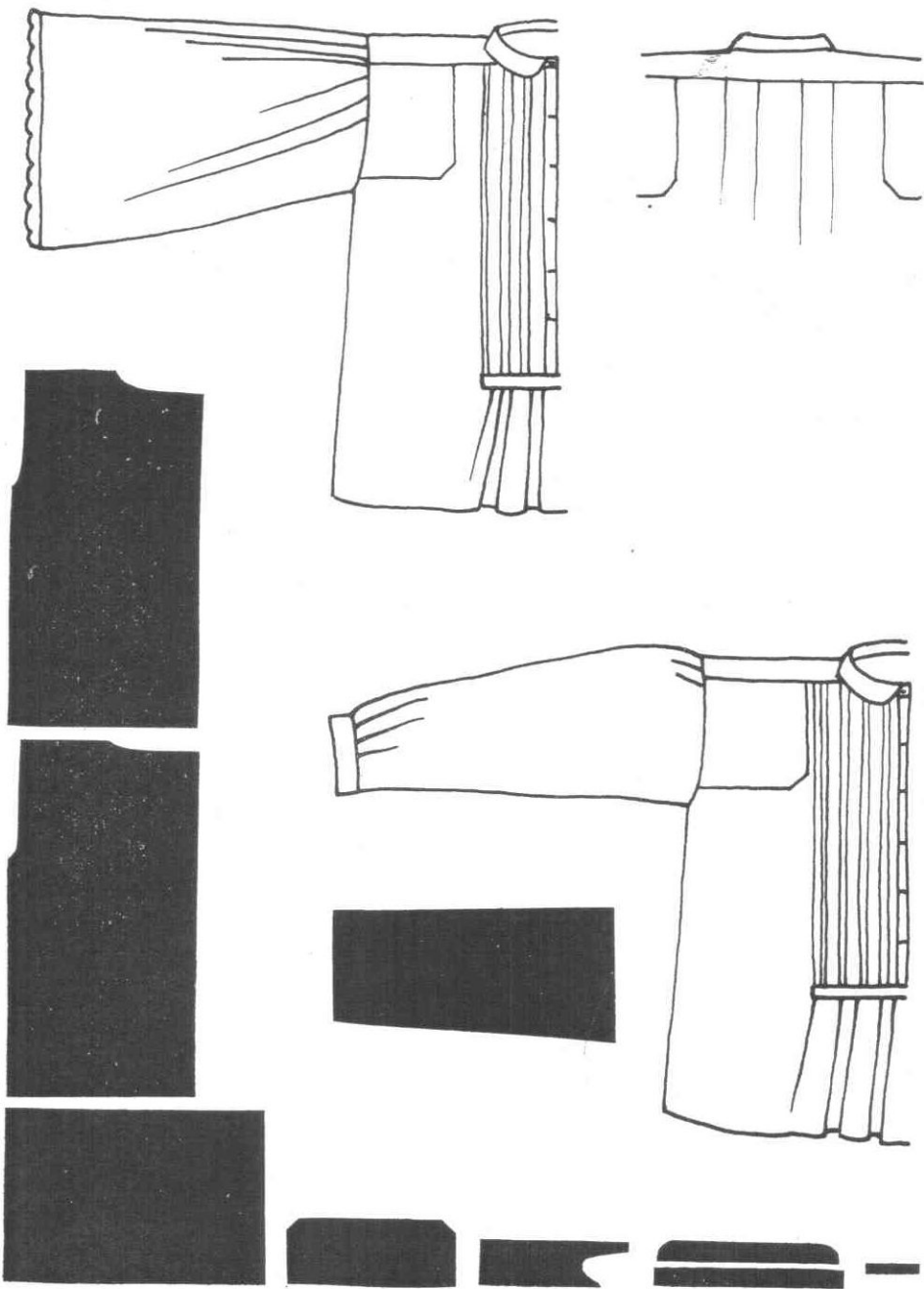
A századfordulón munkába *kukoricánadrágot* hordtak, amely nagyon erős házivá-
szonból készült. Formája a csizmanadrághoz hasonlított, csak egyenes szárú volt. Ebben
jártak gyékényt szedni, kapálni, szárát, gyékényt, nádat vágni. Ha bepiszkolódott, a tápai
asszonyok a Tiszára jártak *szapulni* (mosni) a kukoricánadrágot, mivel kéz között nem
lehetett mosni.

Vászonruhájukat hidegben térden felüli szürkankó egészítette ki. A nagyobb fiúgyer-
mekek szürkankójának derekára gyékényből kötelet is kötöttek, hogy ne fázzanak. A szegé-
nyebb sorsú vőfélyek ebben jártak hívogatni. Jobb módú gazdák viseltek csak nagy gallérú,
bokáig érő szűrt, fehér vagy fekete posztóhímzéssel díszítve.

A férfiak régi ruhadarabjai közül talán a suba viselése maradt fenn a legtovább. 7—9
birkabőrből, gallérja pedig fekete újszülött bárány bőréből készült. Domonkosné apósa
1899-ben 14 pengőért és egy liter borért vett férjének subát. A nősülő legénynek *vőlegény-
subát* vettek a szegedi hetipiacon vagy vásáron. A tanyán a jószág mellett vagy kocsin, a
téli hajnalokon nélkülözhetetlen ruhadarab volt.

Télen a testhez álló, *pörgeszélű* (deréktől kifelé bővülő) csipőig érő ködmönt a század-
fordulón még néhány igen idős ember viselte. A múlt század első felében „az idős tápai
férfiak zsinóros magyar nadrágból, ezüstgombos mellényből álló ünneplőjét polgáros vi-
seletnek, sokszor polgármesteres viseletnek mondták”. A nadrág, a mellény és a kabát álta-
lában különféle minőségű sötétkék posztóból készült, zsinórozással díszítve.

¹² A Gyöngyösbokréta számára is ilyen *bornyúszájú* üngöt varrtak, amely vállfoltos és német
vállú. (Tápéi Falugyjtemény: *ing*, fehér vászomból, galléros, elől 6 db gyöngyházgombbal gomboló-
dik, mellette 6—6 zájmedli, vállas és vállfoltos, *bornyúszájú*, alján fehér singöltes, két szélből. Kószóné
szerint, „szülém idejébe hurcolták az embörök”. Méretei: eleje hossza 67, háta hossza 67, eleje mell-
bősége 57, alsó bőség 144, ujjá hossza 49, ujjabőség 66 cm. XXXIX. ábra 1., szabása XXXIX. ábra 3.).

XXXIX. ábra. Férfi ing

Tápén igen kevés volt a jómódú gazda, így néhány kivételtől eltekintve ünneplő ruhákat készen vásárolták a szegedi piacon. Szegeden is, mint országszerte, a magyarszabók ismerték a környékbeli községek viseletét és készruháikat a vásárló közönség igényeit figyelembe véve készítették. Az árkülönbséget a posztó minősége, a zsinórozás gazdagabb vagy szegényebb kivitele határozta meg.

Az 1910-es években a szegedi piacon két sor sátorban árultak a magyarszabók. A fiatalabb legények részére édesanyjuk vásárolt, hogy öltözetük ne legyen *passzintos*, eltartson 3–5 évig is.

A jobbműdúak rendelésre csináltatták ünneplő öltözetüket. Kiválasztották a megfelelő minőségű posztót, megállapodtak a zsinórozás szerényebb vagy gazdagabb kivitelében. A szabó megmérte a megrendelőnek a nadrághosszát és a *korcát* (derékbőség), majd közölte,

hogy mikor lesz kész a ruha. A *mondva csinált* ruha, ha drágább is volt, szebben állt.¹³

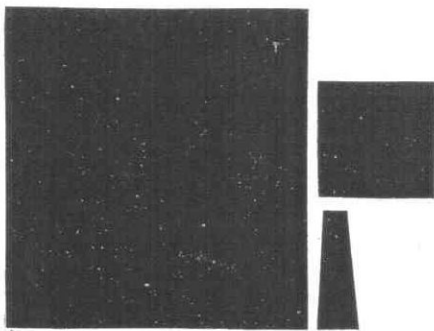
Az 1900-as években még a kékposztó ruha volt az általános viselet. (184., 185. kép) A nagygazdák közül néhányan már ekkor a fekete fényes posztóruhát kedvelték. Első világháború előtti, világosszürke posztóból való teljes öltözetet gyűjtésünk során csak egy családi fényképen láttunk, Lele Ambrus nagygazda csináltatott ilyen ruhát fiának, Lele Istvánnak (sz. 1885) és egy Török nevű gazda a fiának. (176. kép)

Az ellenzős magyar nadrágot *pelőcsésnek*, *pellentyűsnek*, vagy *leppentyűsnek* nevezték.¹⁴ A télen viselt *kétszörös nadrág* flanellal volt bélelve. A legények az ellenzőbe fejkendő nagyságú, vékony anyagból való tarka kendőt fűztek dísznek. (XLI. ábra szabása XLI. ábra 4.)

A zsinóros mellények magas álló nyakúak, posztójuk azonos a nadrágéval, fényes, ezüst *pakfon*, vagy sárga rézgombokkal egykétsorosán zárulnak.

Kabátjukat az öregek a századfordulón még *kacabájnak* nevezték. Eleje közepén kétsorososan csontgombokkal zárult, keskeny galériú kihajtóval. (XLII. 2., ábra szabása XLII. ábra 1.) a hozzátartozó *pelőcsés* nadrág XLI. ábra 5.)

A sötétkék ünneplőt az 1910-es évektől, egyre inkább kiszorítja a fényes fekete posztó-

XL. ábra. Gatyá

¹³ Ezt példázza a 176. és 177. képeken látható legények öltözete. A 177. fénykép Karai Sándor (sz. 1886.) és legénycimboráját, Ördög Pált ábrázolja 1905-ből. Mindkettőjükön *mondva csinált* sötétkék posztóruha van, *kisfészkü* kalappal. Karai Sándor világos színű, egysorososan gombolt brokát mellényt visel.

¹⁴ Tápei Falugyűjteményben levő ellenzős nadrág sötétkék posztóból való vastag *sávolývászonnal* bélelve. Az elején egy-egy keresztbe vágott zseb, a nadrágszár végein széles gumipánt, hogy jól feszüljön a lábon. Méretei: hossza 93 cm, derékbőség 90 cm, szágbőség 28 cm. Figyelmet érdemel, hogy a *vejsz* nevű halászszerszám bejáró nyílását és az ellenzős nadrág legomboldódó elülső részét egyként *pelőcsésnek* nevezik. Az elnevezést valószínűleg a vejszről vitték át a férfinadrágra.

kabát, széles gallérú kihajtóval. (XLII. ábra 3., mellénye XLI. ábra 3.) Az ellenzós nadrág helyébe aslicces kerül.¹⁵ (XLI. ábra 6.)

A mellényeknél az álló gallért felváltja a kihajtós és egysorosan zárul. (XLI. ábra 1—2—3.) A legények között egyre inkább elterjed a világos bársony- és brokátmellények divatja. Aki csak tehetette, tulipántos vagy rózsás nyomott mintájú mellényének elejét-

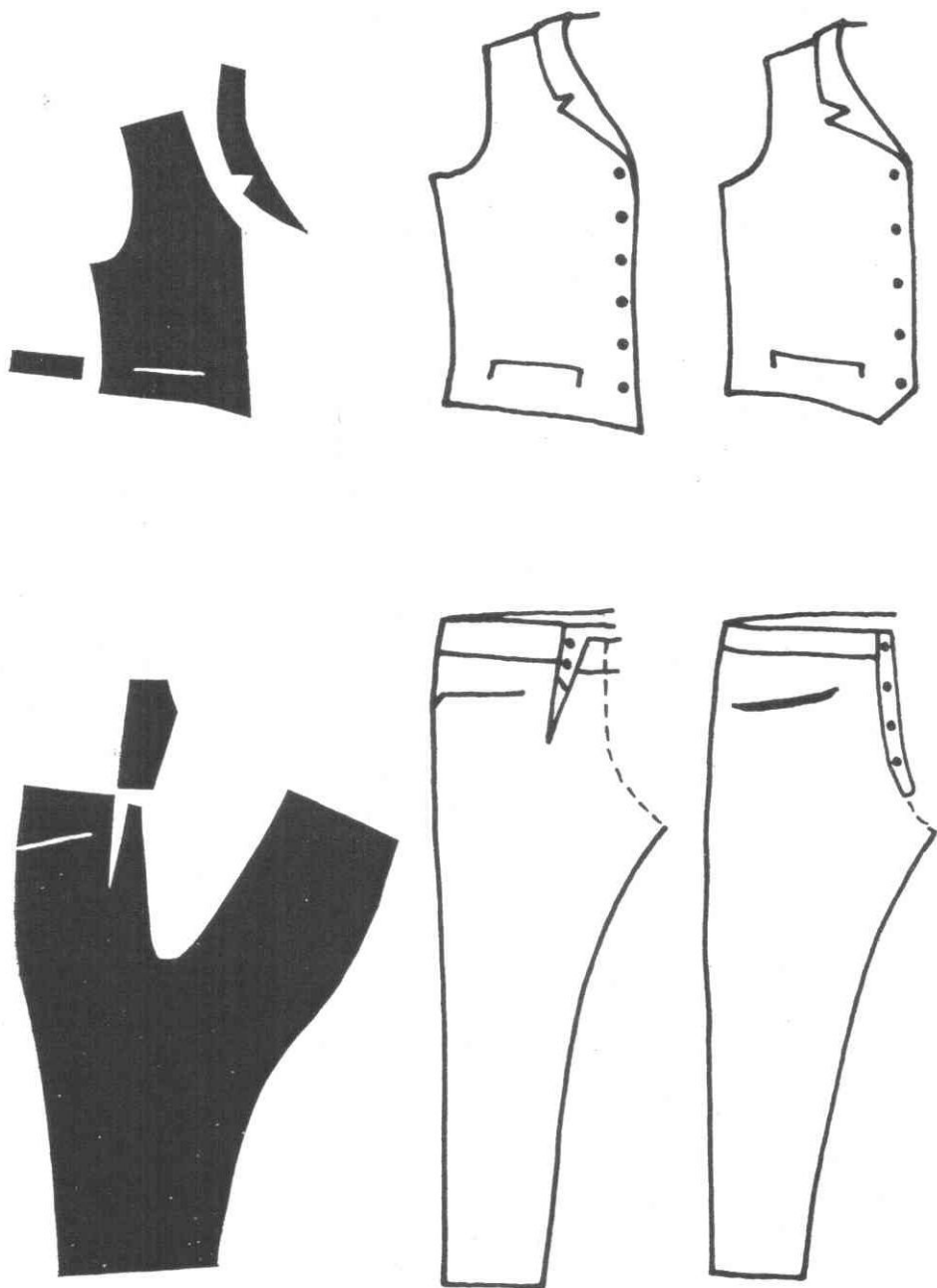
177. Karai Sándor és Ördög Pál, 1905.

hátát azonos anyagból varratta. Csak a szegényebbek készítették eleinte a mellény hátát olcsóbb anyagból, többnyire fekete klottból.

Ünneplő öltözetük díszje volt a szegőzött ingmellű fehér *sifoning*. A vőlegénying elejére fehér *slingölést* is tettek. Szabása a városi ingekhez hasonló, megőrizve sokáig a vállfoltot és az ingmell díszítését.¹⁶

¹⁵ Tápéi Falugyűjteményben levő fekete posztóból való csizmanadrág fehér flannelal bélelt. Szabása-varrása teljesen azonos az ellenzós nadrággal, csak az ellenzót az eleje közepén gombolás váltotta fel. Méretei: hossza 91 cm, derékbőség 86 cm, szárbőség 27 cm.

¹⁶ Nagy Pál (sz. 1890) adatközlő felesége varrásszönyv volt, így ő maga is nagyon sokat segített neki. Egy férfing varrásáért 1—2 pengőt fizettek aszerint, hogy mennyi munka volt rajta. A vőlegénying volt a legdrágább, azon volt a legtöbb *zámmedli*. Ilyenkor mondta is a feleségem: — „Erre nagyon vigyázz, mert ez vőlegénying, szép lyukat kössél!” Az inggallért nyakkendőtüvel tűzték meg.

XLI. ábra. Mellény és nadrág

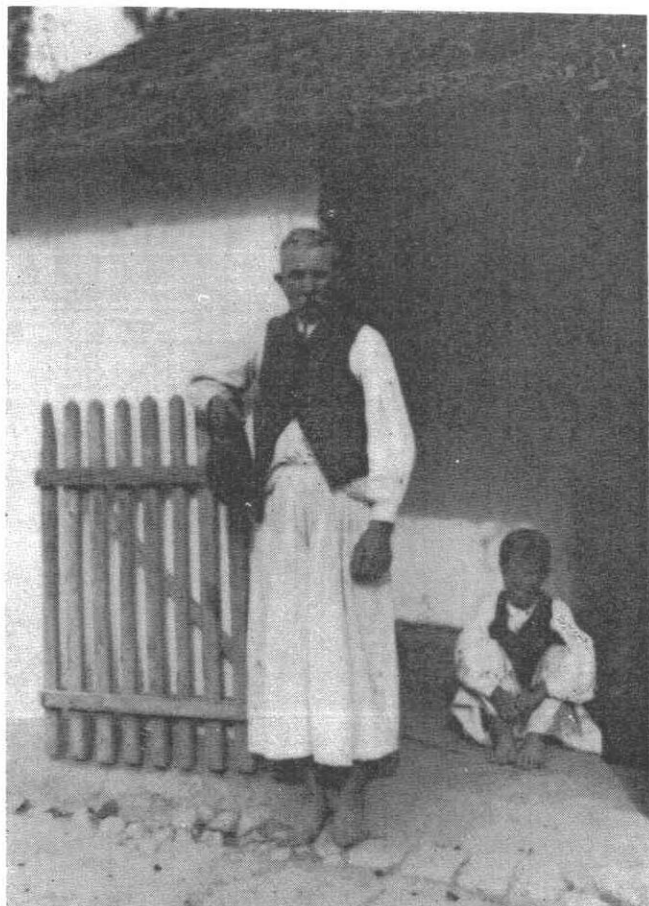

XLII. ábra. Férfi kabát

A fekete posztóruhát kemény szárú hátulvarrott csizma egészíti ki. Nehezen tört utat magának. Eleinte nem tetszett a tápaiaknak. A 84 éves Karai Sándor még ma is panaszosan emlegeti, hogy mint legénynek nem vett neki édesapja keményszárú csizmát.¹⁷ A lábbelik közül az egylábás csizmát, mint egyik legrégebb csizmafélét, még emlegetik az öregek. A *borivó csizma* Tápén a kissé viseltes, de nem strapára fogott félünneplő csizmát jelentette.

A férfiaknak köznapló viseletük télen az erős bársonyból való fekete vagy barna bársonyruha volt, amely nem ázott át (26. 27. kép).

A Dél-Alföldön Tápén ragaszkodtak a legjobban a bocskor viseletéhez. A múlt század utolsó éveiben általánosnak mondható, de a századforduló táján még a középszerű gazdák télen is elmentek a templomba *bodorszőrű* subában, nagysapkában és bocskorban. A közmondás a bocskor viselését a szegénységgel hozza össze: *csizmában kereste, bocskorban végezte*. Hűvösebb időben a bocskorban *fuszeklit* hordtak. Szegeden a kapcsoknál vagy a kötött-ruhásoknál vásárolták. Amikor már hűvösebb lett, a bocskorba fuszeklit húztak, mely vagy egyszínű volt, vagy barna-zöld csíkos mintás vastag gyapjúfonalból kötötték.

178. Tápai parasztember bögyatyában és lajbiban 1910 táján

¹⁷ 177. sz. fényképen baloldali brokát mellényes legény, 3 éve nős volt, amikor az első keményszárú csizmát megrendelte magának.

179. Öregember (Kurai Sándor) 1969-ben

180. Öregemberek ünneplőben 1969. őszén

Vettek hozzá darócot, megtalpalták: így a legnagyobb hidegben is viselhették. Egyesek a bocskor fölé *kamaslit* húztak, amelyet régi rossz csizmaszárból készítettek.

A tápaiak a Szeged környéki tanyaiakhoz és az alsóvárosiakhoz hasonlóan még a városi piacra is papucsban jártak, a polgárosodással azonban a csizma, illetőleg a cipő kötelező viseleti konvencióvá vált.¹⁸

Az első világháború után a férfiviselet változása egyre erőteljesebb. A férfiak közül többen járnak be Szegedre dolgozni, s lassan alkalmazkodnak a városiak öltözetéhez. A *bográcskalap* karimája szélesebb lesz. A szűk szárú csizmanadrág mellett lassan terjed a *priccses nadrág* is. Míg az 1910-es években a falu értelmiségén kívül még a mesteremberek is csak csizmanadrágban jártak, addig az 1920-as években a *pantalló* már tért hódít a bejáró munkások körében. A bő vázsongatyát aratáskor a két háború között a másfél-szeles festőgatyá váltja fel.

A legtovább a regruták kalapjának feldíszítése maradt meg. A legények, mikor sorozásra mentek, a „*virágos bót*”-ban vettek *szalagot*, virágot és széles pántlikákat, hogy ajándékba vigyék a nagylánynak, hadd hordja a hajában. A bevonuló tápai legények 1955-ben viseltek utoljára pántlikás, virágos kalapot (212. kép).

Napjainkban, ha végigmegyünk Tápén, csak a 70 éven felüli öregeken látunk még csizmanadrágot-kabátot-mellényt. 50 éven felüli férfiak között tartós a bársony pantalló és kabát viselete. Hétköznap barna bársonyruhát hordanak, a volt szegény- és kisparasztoknak pedig sötétkék vagy fekete bársonyruha az ünneplőjük (180. kép).

¹⁸ Nagy Pál (sz. 1890.) amikor leszerelt a katonaságtól, 1913-ban vette az első pár *cugos cipőjét*. Mikor a jövődöbéli apósom meglátta rajtam, döbbenet szólt: „Mi van a lábodon?” — „Egy pár cugos cipőt vettem.” — „Hát ez tudod minek a jele? Ez a szegénység.” — „Komótosabb mint a csizma.” — „A parasztnak csizma jár.”

Kurai Sándor (sz. 1886.) az első *cugos cipőjét* menyasszonya rejtette el, otthon nem merte tartani, és csak házasesmer korában (25–26 évesen) kezdte viselni.